

PRIKAZI I OSVRTI

GRAČANIČKI GLASNIK
časopis za kulturnu
historiju

Broj 47, godina XXIV
maj, 2019. [str. 165-169]

© Monos 2019

Mesud Šadinlija: Između pravde i realpolitike. Odnos mirovnih planova i vojnih operacija u Bosni i Hercegovini 1992-1995

*Institut za istraživanje zločina protiv
čovječnosti i međunarodnog prava,
Sarajevo 2018, 782 str.*

U bosanskohercegovačkoj i stranoj historiografiji nema djela u kojem se u cjelini razmatra odnos mirovnih planova i vojnih operacija na ratištu u Bosni i Hercegovini 1992–1995. Ta problematika u historiografiji je zastupljena samo fragmentarno, u okviru izučavanja pojedinih segmenata vojne i političke historije Bosne i Hercegovine u navedenom periodu. Knjiga dr Mesuda Šadinlije postojeću prazninu popunjava u znatnoj mjeri. Obima je 782 strane, od kojih se na glavni tekst odnosi 704 strane, (19–722), na zaključak na bosanskom 4 strane (723–726) i 4 na engleskom jeziku (727–731), popis korištenih izvora i literature 14 strana (759–762), na sadržaj dvije strane (6–7), priloge – karte 19 strana (733–751) i skraćenice 6 strana (753–758). U nizu dat je prateći kritički aparat, sa 2504 napomene u ujednačenoj formi. Pored uvodnog dijela (str. 7–15), knjiga je koncipirana iz pet glava, sa po više kraćih poglavlja. U uvodnim razmatranjima autor je ukazao na značaj teme i njenu istraženost u historiografiji, definirajući problemski okvir za njeno kompleksnije sagledavanje.

U prvoj glavi pod naslovom Kontekst i akteri (str. 19–77) dat je kraći prikaz vojnih i političkih zbivanja koja su predmet razmatranja nastanka, toka i posljedica jugoslavenske krize, stavljajući akcent na njen utjecaj na položaj i odnose unutar Bosne i Hercegovine do okončanja prve faze rata u Hrvatskoj, potpisivanjem Sarajevskog primirja 2. januara 1992. Nakon zaustavljanja rata u Hrvatskoj i međunarodnog priznanja Slovenije i Hrvatske, predmet evropskih mirovnih inicijativa postala je

PRIKAZI

Bosna i Hercegovina. Posebnu pažnju autor je posvetio odnosu JNA i njenog vojnog vrha prema Bosni i Hercegovini. Prioriteti JNA su bili iskazani direktivnim i naredbodavnim aktima njenih najviših nivoa rukovođenja i komandovanja, sažetim u "zaštiti srpskog naroda", pri čemu se drugi narodi i ne spominju, kao i "širenju prostora sa pretežno etnički čistim stanovništvom, koje želi da živi u zajedničkoj domovini". Posebnu pažnju autor je posvetio procesu transformacije JNA u Bosni i Hercegovini u Vojsku srpske Republike BiH (VSrR BiH), odnosno Vojsku Republike Srpske (VRS). U trećem dijelu te glave autor je izložio glavne činjenice o elementima svih oružanih snaga prisutnih na teritoriji Bosne i Hercegovine na početku 1992. godine. Nakon potpisivanja primirja u Sarajevu, kojim je počela implementacija Vensovog plana, sa teritorija Hrvatske su povučene snage JNA i raspoređene na ostatku jugoslavenske teritorije, većim dijelom su smještene na područje Bosne i Hercegovine. Komanda Sjeverno-zapadnog vojišta premještena je u Sarajevo, a ta strateška grupacija JNA je 10. januara 1992. bila preimenovana u 2. Vojnu oblast za čijeg je komandanta bio imenovan general Milan Kukanjac.

Da bi u Bosni i Hercegovini u potpunosti eliminirala Teritorijalnu odbranu (TO) kao mogućeg protivnika, JNA je u periodu od 18. maja do 13. juna 1990. razoružala jedinice TO SRBiH, izuzimajući naoružanje i municiju iz skladišta TO, smještajući ih u skladišta unutar svojih kasarni. Tom prilikom je od TO SRBiH bilo oduzeto oko 240.000 cijevi pješadijskog naoružanja sa oko 82.000.000 komada municije, kao i oko 2.700 komada artiljerijskog naoružanja kalibra preko 20 mm sa preko 700.000 projektila za ta oruđa. SDS je davala punu podršku JNA za njene planove i aktivnosti, omogućavajući joj na području koje se nalazilo pod njenom vlašću, da vrši mobilizaciju rezervnih sastava jedinica sa kojima su povećavali svoju prisutnost u Bosni i Hercegovini i učestvovali u

ratu u Hrvatskoj. JNA je oduzeto naoružanje TO SRBiH vratila samo u 28 općina u kojima je na vlasti bio SDS, a pomogla je formiranje i naoružavanje "srpske TO" u novoformiranim "srpskim općinama". Istovremeno, rukovodstva SDA i HDZ-a i njihovi predstavnici u organima vlasti nisu mogli javno i na transparentan način pokrenuti proces jačanja TO, jer bi time dali povod i opravdanje snagama JNA da radikalizuju odnose i pokrenu sukobe u periodu kada bosanska strana nije bila spremna na konfrontaciju, opredjeljujući se za paralelne i formalno ilegalne aktivnosti provođenja odbrambenih priprema pod stranačkim okriljem.

Druga glava pod naslovom Od Kutiljerovog plana do Londonske konferencije (str. 81–282), predstavlja najobimniju sadržajnu cjelinu koja je koncipirana iz dva dijela. U prvom pod naslovom Kutiljerov plan i diplomatski naponi međunarodne zajednice u početnom period rata u Bosni i Hercegovini do Londonske konferencije autor je ukazao na proces i mehanizme utjecaja principa koje je međunarodna zajednica prihvatila i afirmirala u svom pristupu rješavanju oružanih sukoba u Hrvatskoj, na razvoj političkih stavova pojedinih političkih aktera u Bosni i Hercegovini i okruženju, koji nisu bili odlučujući u pogledu formuliranja strateških nacionalnih ciljeva i otvorenih zahtjeva za podjelom zemlje na etničkim principima, ali su u velikoj mjeri utjecali na taktiku, dinamiku i formu u kojoj su ti zahtjevi bili postavljeni. Autor posebno ukazuje na činjenicu da su principi etničke teritorijalizacije i poštovanja prava jačeg obilježili mirovno posredovanje međunarodne zajednice u Bosni i Hercegovini. Posebnu pažnju je posvetio Londonskoj konferenciji, održanoj 26. i 27. avgusta 1992. godine, na kojoj je učestvovalo 40 zemalja, među kojima su bile i stalne članice Vijeća sigurnosti UN-a, članice Grupe G-7, delegacije zemalja članica Islamske konferencije, kao i zemalja koje su graničile sa područjem bivše Jugoslavije. Usvojena je zajednička

izjava o Bosni i Hercegovini, koja je definirala da politička rješenja o Bosni i Hercegovini moraju uključivati nekoliko odredbi, između ostalih, potpuni prekid neprijateljstva, prestanak svakog nasilja i represije, uključujući i protjerivanje stanovništva; priznanje Bosne i Hercegovine od strane svih bivših jugoslavenskih republika; poštivanje integriteta postojećih granica, osim ako se one ne promijene međusobnim sporazumom... Definirano je da će se pregovorima postići rješenje o trajnom završetku sukoba i povratak teritorija zauzetih silom, prestanak svakog vanjskog miješanja ljudstvom ili materijalnom pomoći, demilitarizacija većih gradova, uspostava centra za izbjeglice i pomoć za građane Bosne i Hercegovine kojima su domovi razoreni ili su iz njih protjerani. Međutim, od tih planova ništa nije bilo realizirano, pa je diplomatski proces vraćen na polazne pozicije. Tako je faktički bila okončana faza međunarodnih nastojanja za mirno rješenje krize u Bosni i Hercegovini, koja je bila dio Konferencije EZ-a o Jugoslaviji, pod predsjedavanjem lorda Karingtona i koja je bila obilježena Kutiljerovim planom za kantonizaciju Bosne i Hercegovine na etničkoj osnovi. U razmatranju teritorijalnih zahtjeva pojedinih nacionalnih rukovodstava u odnosu na Republiku Bosnu i Hercegovinu, u drugoj cjelini pod naslovom Borbena dejstva u početnom periodu rata do Londonske konferencije autor je nastojao da precizira i utvrdi područja sukoba i iskazanih etno-političkih pretenzija koja su predstavljala poprišta najvažnijih vojnih operacija u naznačenom periodu. Autor ukazuje posebno na činjenicu da su sadržaj mirovnih pregovora i mape koje su određivale buduće etničke teritorije, pregovaračka dinamika i korišteni metodi pritiska na strane u pregovorima imali velikog utjecaja na ratne planove i tok vojnih operacija na ratištu u Bosni i Hercegovini u svim fazama rata. Pri tome je značajnu pažnju posvetio prikazu ratnih dešavanja na području Kupresa, na području Posavine te

u Hercegovini. Nakon toga je ukazao na karakteristične probleme u odnosima HVO-a i TO R BiH / AR BiH u početnoj fazi rata. Na kraju poglavlja predmet razmatranja autora su borbe na području Sarajeva, u Podrinju, te u Krajini

U trećoj glavi pod naslovom Period Vens-Ovenovog mirovnog plana (str. 285–420), predstavljene su dvije tematske cjeline. U prvoj pod naslovom Vens-Ovenov plan autor je izložio činjenice vezane za način i hronologiju brzog ponovnog odstupanja međunarodnih posrednika od principa usvojenih na Londonskoj konferenciji kroz djelovanje kopredsjednika Međunarodne konferencije o bivšoj Jugoslaviji, Sajrusa Vensa i Dejvida Ovena u periodu od septembra 1992. do maja 1993. godine. Etnička teritorijalizacija oružanom silom dobila je tokom mirovnog angažmana Vensa i Ovena i treću dimenziju početkom sukoba HV i HVO-a sa Armijom R BiH. Principi Vens-Ovenovog plana potakli su hrvatsko političko vodstvo da pređe u fazu nasilnog realiziranja svojih strateških ciljeva u Bosni i Hercegovini. Posebnu pažnju autor je posvetio razmatranju borbenih dejstva na ratištu Bosne i Hercegovine u vrijeme mirovnih pregovora. Težište aktivnosti srpskih snaga na području Sarajeva, krajem ljeta 1992., bilo je na konsolidaciji odbrane nakon pretrpljenih poraza tokom jula i avgusta 1992. na prostoru sarajevske i goraždanske regije. Na spoljnom prstenu opsade Sarajeva snage VRS-a su početkom oktobra izvršile ofanzivna dejstva prema slobodnoj teritoriji Trnova, Hadžića i Igmana, a istovremeno su trajali napadi na Olovo i Ilijaš. U toku januara i februara 1993. godine, napadi VRS-a su nastavljeni, a u toku marta su postali još intenzivniji. Autor ukazuje na činjenicu da je sukob AR BiH sa HVO-om vezao slobodne snage operativnih grupa "Visoko" i "Igman", kao i snage iz sastava 3. i 4. korpusa Armije R BiH, koje su u toku decembra i januara bile angažirane u operaciji deblokade Sarajeva, zbog čega nisu bile u stanju da izvrše taj za-

datak. Nakon toga, autor je posvetio pažnju prikazu borbenih dejstava u Podrinju. U razmatranju odnosa ARBiH sa HVO u vrijeme Vens-Ovenovog mirovnog plana, autor je ukazao na glavne političke i vojne ciljeve ARBiH i HVO-a i na njihove međusobne odnose u Hercegovini i srednjoj Bosni.

U četvrtoj glavi pod naslovom Oven-Stoltenbergov plan (str. 421–556) autor je u središte razmatranja stavio stanje i procese u okviru bosanskohercegovačke krize u kojima su krajnji ciljevi i stvarni odnosi pojedinih nacionalnih politika gotovo do krajnosti ogoljeni i otvoreni, kao i primljenjeni real-politički koncept međunarodne zajednice. Autor posebno ukazuje na činjenicu da su u periodu od juna 1993. do marta 1994. i Vašingtonskog sporazuma politički stavovi bili izvedeni na čistinu, prihvatanjem podjele Republike Bosne i Hercegovine na tri etničke države. Kopredsjednici Oven i Stoltenberg su novu fazu svoje mirovne misije započeli nizom bilateralnih sastanaka na relaciji Sarajevo – Beograd–Zagreb. U njihovom pristupu nazirali su se novi elementi kao što su bili pravo jačeg i naglašeno insistiranje na prihvatanju stvorenog faktičkog stanja na terenu. Autor ukazuje na činjenicu da je dominacija faktičkog stanja nad principima međunarodnog prava bila građena na uvođenju "treće strane" u mirovni proces na matrici sukoba HV-HVO sa Armijom RBiH, što je suštinski mijenjalo karakter rata. U fazi upravljanja krizom, Oven i Stoltenberg su svoj napor usmjerili na pokušaje delegitimacije zvaničnih organa vlasti Republike Bosne i Hercegovine i njihovih predstavnika, koji su činjeni sa napadnom i nediplomatskom otvorenošću. Na sastanku Ovena i Stoltenberga sa Tuđmanom, Miloševićem i Bulatovićem, održanom 23. juna 1993. godine u Ženevi, formuliran je Tuđman-Miloševićev mirovni prijedlog za koji je sam Oven dao neke parametre nužne za definiranje "muslimanske teritorije". Prvi je bio da dio teritorije koji je trebao preći 30% makar za jedan pro-

cenat. Drugi je bio izlaz na Savu, treći pitanje Sarajeva, koje je tretirano kao uži dio grada koji je trebao imati veze sa Zenicom preko Rajlovca, sa Tuzlom preko Olova i Mostarom preko Ilidže. Četvrti zahtjev se odnosio na izlazak "bosanske republike" na more, što je uključivalo i Stolac, da bi se tako Bošnjacima "psihološki garantirao" pristup moru.

Posebnu pažnju autor je posvetio vojnim operacijama koje su predstavljale sredstvo da se zada završni udarac i nametne prihvatanje podjele prije nego što nastupe posljedice političkih planova. U središtu razmatranja su borbeno dejstva na području Sarajeva i Goražda, borbeno dejstva HV i HVO-a i Armije RBiH u Hercegovini i srednjoj Bosni, borbeno dejstva na tešanjско-dobojskom, maglajskom i zavidovičkom ratištu, kao i u posavskom koridoru, te u Bosanskoj krajini.

U petoj glavi pod naslovom Od plana Kontakt grupe do Dejtona (str. 557–772) autor je ukazao na tok diplomatskih aktivnosti koje su trebale voditi ka mirovnom rješenju. Osnivanjem Kontakt grupe i predstavljanjem njenog mirovnog plana, definirana je teritorijalna distribucija između dva predviđena entiteta u omjeru 51:49 %. Suština procesa koji je kanaliziran tim nepromijenjenim zahtjevom sastojala se u tome da se u okviru tog zadatog omjera osigura ostvarivanje postavljenih strateških ciljeva. Međunarodna zajednica je odlučila da osigura prihvatanje mirovnog rješenja koje je počivalo na dva ključna elementa: na garanciji opstanka Bosne i Hercegovine kao države sastavljene od dva entiteta i na postavljanju ograničenja u pogledu vojnog rješenja krize definiranjem teritorijalne raspodjele između Federacije Bosne i Hercegovine i dijela pod srpskom kontrolom u omjeru 51:49, kao konačne i neopozive. Poglavlje o razvoju vojnih operacija u periodu od objave plana Kontakt grupe do početka dejtonskih mirovnih pregovora koncipirano je iz dvije cjeline. U prvoj, pod naslovom Borbeno dejstva tokom 1994. godine, autor je ukazao na činjenicu da su se

tokom aprila i maja 1994. godine na ratištu počeli očitovati prvi efekti promjene koju je donio Vašingtonski sporazum. Pasivizacijom HVO-a, Armija RBiH je dobila 8-9 slobodnih brigada koje je mogla upotrijebiti prema Sarajevu ili Podrinju. Opće i borbeno djelovanje Armije RBiH tokom 1994. godine sprovodilo se u skladu sa Direktivom za početni period ofanzivnih borbenih djelovanja ŠVK OSRBiH, iz februara 1994. U drugom poglavlju pod naslovom Borbena dejstva tokom 1995. godine autor je ukazao na činjenicu da je potpisano primirje na kraju 1994. godine uglavnom poštovano, osim na području Krajine, gdje su i tokom januara, februara i marta 1995. snage VRS-a i Fikreta Abdića napadale linije 5. korpusa, posebno iz pravca Velike Kladuše. Komandant GŠ ARBiH je na početku 1995. odlučio da se u narednom periodu rata nastavi čvrsto držanje dostignutih linija odbrane, nastavi sa izvođenjem ofanzivnih borbenih dejstava operativnog i taktičkog nivoa s ciljem oslobađanja teritorije, deblokade okruženih slobodnih teritorija u dolini Drine, deblokade Sarajeva, spajanja snaga 4. i 7. sa 5. korpusom i stvaranja uvjeta za konačno oslobađanje Bosne i Hercegovine. Nakon obavljenih analiza, GŠ ARBiH je odlučio da zbog situacije u Bihaću, težište aktivnosti ARBiH bude na pravcima prema Bosanskoj krajini. U operaciji "Dommet" snage ARBiH su 22. i 23. marta 1995. ovladale ključnim tačkama na Vlašičkom platou. Istovremeno, snage 2. korpusa su na Majevidi blokirale njen vrh Stolice sa relearnim čvorištem. U protivudaru snage VRS-a su povratile dio izgubljenog teritorija, ali glavni cilj, da se odbace snage ARBiH sa grebena Majevice nije bio ispunjen. Autor je zatim ukazao na borbeno dejstva na treska-

vičko- bjelašničkom bojištu, a zatim je posebnu pažnju posvetio dešavanjima u Srebrenici i Žepi. Posebno je ukazao na okončanje ratnih operacija, nakon Splitske deklaracije i međusobnog usaglašavanja komandi oružanih snaga. Ozrensko-vozučko bojište je predstavljalo prostor operativnog značaja za srednju i sjeveroistočnu Bosnu. Borbena dejstva po planu "Uragan" su izvedena duž Ozrena od 10. septembra, a snage 3. korpusa su istoga dana po planu "Farz" krenule u napad na položaje VRS-a u Vožuci.

Autor je na kraju rada ukazao na tok ratnih zbivanja sve do momenta kada su SAD procijenile da je ostvarena približna teritorijalna podjela u skladu sa omjerom 51:49%. Na linijama dostignutim 11. oktobra 1995. zaustavljene su ratne operacije, a narednog dana je stupio na snagu prekid vatre što je bio i kraj ratnih operacija u Bosni i Hercegovini.

Na kraju rada autor je priložio i poseban dodatak od 18 karata na kojima su prikazani prijedlozi o teritorijalnom ustrojstvu Bosne i Hercegovine u raznim fazama mirovnih pregovora, a na kojima su naznačene sporne teritorije između zahtjeva strana u mirovnom procesu.

Autor dr. Mesud Šadinlija je pokazao veliku sposobnost u obradi složene teme, formiranju naučnog aparata stručnoj interpretaciji izvorne građe i literature i u donošenju zaključaka zasnovanih na provjerenim činjenicama. Najveći dio rada temelji se na arhivskoj građi. Analitičnost teksta se od početka do kraja rada zadržala na visokom nivou. Knjiga će budućim istraživačima predstavljati nezaobilaznu referencu i model za kompleksno razmatranje zbivanja u Bosni i Hercegovini u naznačenom periodu.

Prof. dr. Zijad Šehić